

DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-84-20>
УДК 336.7:338.2

Посмітна М.В.

аспірантка третього року навчання,
Одеський національний економічний університет

Posmitna Maryna

Odesa National Economic University

**ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ**

**PERIODIZATION OF THE DEVELOPMENT OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE
IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF THE MACROECONOMIC POLICY
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE**

У статті розглянуто питання періодизації розвитку банківської системи України, а також становлення та впровадження макроекономічної політики центрального банку у контексті кожного зазначеного періоду. Розуміння окремих етапів, причин їх формування та впровадження є ключовим в оцінці економічних процесів в країні. У контексті окреслених періодів, продемонстровано впровадження різних політик центрального банку. Надано авторську версію періодизації розвитку банківської системи України. Особлива увага приділена монетарній та макропруденційній політикам. Продемонстровано як ті чи інші кризи впливають на розвиток банківської системи в цілому. Також визначено як дія певних інструментів макроекономічної політики впливає на антикризову політику Національного банку України, тим самим окреслюючи початок та кінець періодів. Окреслено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: періодизація, банківська система, монетарна політика, макропруденційна політика, центральний банк.

The article examines the periodization of the development of the banking system of Ukraine, as well as the formation and implementation of monetary and macroprudential policies of the National Bank of Ukraine in the context of each specified period. Understanding the specified stages and the reasons for their formation and implementation is key to assessing economic processes and progress in the country. The question of determining the first stage of forming a banking system in Ukraine is debatable. The points of view of different Ukrainian scientists are demonstrated, and the author's interpretation of the selection of the starting point of the formation of this system is given. The factors used to build authorial periodization, namely crisis phenomena, reforms, significant changes in the number of commercial banks, legislative changes, and other internal and external factors, are described. The author's interpretation of the periodization of the development of the banking system of Ukraine is provided. The implementation of different central bank policies is demonstrated in the context of the outlined periods. Particular attention is paid to the monetary and the macroprudential policies, their formation and strengthening during different periods of development of the Ukrainian banking system. It demonstrates how certain crises affect the improvement of the Ukrainian banking system as a whole. The implementation of the reform of the banking system in 2015–2016 is analyzed, and the impact on the further development of the system, as well as the improvement of anticrisis practices of the central bank, is shown. It also determined how certain macroeconomic policy instruments influence the anticrisis policy of the National Bank of Ukraine, thus outlining the beginning and the ending of the periods. The prospects for further research are outlined. The actuality of this article and the topic of research is the need for constant updating of the theoretical development of the analysed topic because the banking processes are dynamic phenomena and require a rapid response to changes in the economy. A detailed study of banking processes during wartime is absolutely necessary since extremely dynamic processes are observed, and it is needed to respond quickly to changes in the economy.

Key words: periodization, banking system, monetary policy, macroprudential policy, central bank.

Постановка проблеми. Процес побудови власної банківської системи розпочався із набуттям Україною незалежності. Проте деякі вчені вбачають початком ще певний період до здобуття незалежності, а саме останні роки існування СРСР та ті зміни, що відбувалися в її банківській системі. У зв'язку з такою неоднотайністю у розумінні початкового етапу

формування банківської системи України, а також недостатнім вивченням даного питання є необхідність у більш детальному вивченні питання періодизації розвитку банківської системи України, а також реалізації макроекономічної політики центрального банку у контексті окремих періодів та на фоні розвитку банківської системи в цілому. Саме тому ці

питання потребують детального вивчення та актуалізації на постійній основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти та вивчення періодизації розвитку української банківської системи займалися різні вчені. Насамперед варто звернути увагу на роботи таких науковців, як Дзюблюк О.В. [5], Дудченко В.Ю. [6], Жердецька Л.В. [23], Колісник М.Б. [7] та Онищенко Ю.І. [8]. Оскільки дане питання є виключно внутрішньо системне, та міжнародний досвід не є релевантним до його детального окреслення, тому у цьому дослідженні будемо орієнтуватися на напрацювання вітчизняних експертів.

Нерозв'язаним раніше питанням є відправна точка початку розвитку банківської системи незалежної України. Для деяких вчених цей момент пов'язано зі здобуттям незалежності країни, проте для інших – це останні роки існування радянської банківської системи, яка стала основою побудови банківської системи незалежної держави. Також важливим у дослідженнях українських науковців є недостатня актуальність вивчення цих питань. Наприклад, найактуальніша наукова робота датується 2014 роком, що є додатковим підтвердженням необхідності більш детального теоретичного висвітлення цього питання.

Мета статті полягає в критичному осмисленні та окресленні періодів розвитку банківської системи України, а також аналізі реалізації різних політик Національного банку України у контексті запропонованої періодизації.

Виклад основного матеріалу. Існування ринкової економіки країни передбачає наявність незалежної банківської системи. Адже саме банківська система країни є основою для будь-яких економічних процесів. Так, саме її практичні функції дозволяють проводити розрахунки між суб'єктами господарювання, здійснювати кредитування як юридичних осіб, так і фізичних осіб, а також бути посередником у перерозподілі капіталів, таким чином підвищуючи загальну продуктивність виробництва.

Розвиток сучасної банківської системи України почався разом із побудовою незалежної держави. Так, законодавчою основою для цього послужило проголошення Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, Закону України «Про економічну самостійність України» від 3 серпня 1990 року, в яких було окреслено, що Україна на своїй території може створювати свою банківську систему зі своїм самостійним грошовим обігом [3; 4]. Поточне функціонування банківської системи України відбувається на основі Закону України «Про банки та банківську діяльність», який було прийнято в 1991 році і саме цей закон ліг в основу подальшого розвитку банківської системи незалежної України [1].

Як зазначалося вище, вивченням періодизації та окресленням передумов і наслідків певних етапів розвитку банківської системи займалося багато вітчизняних вчених. Ключовою та основоположною різницею у формуванні періодизації є визначення саме першого, початкового, етапу. У науковій літературі та у певних класифікаціях, першим етапом є період у проміжку 1987–1990 рр, тобто до здобуття Україною незалежності. Це пов'язано з тим, що відбулася чергова реформа кредитної системи в СРСР та стало можливим створення комерційних банків, а також страхових організацій. Прихильниками такої періодизації є такі українські вчені, як Дзюблюк О.В. [5], Дудченко В.Ю. [6], та Колісник М.Б. [7]. Періодизація та короткий опис періодів цих вчених наведено у таблиці 1.

У той же час ряд вітчизняних науковців починають періодизувати розвиток банківської системи саме з 1991 року: з року здобуття незалежності України, а також створення Національного банку України. Так, Онищенко Ю.І. надає наступну періодизацію розвитку банківської системи [8]:

I етап – 1991–1996 рр. – відбувається закладення основ функціонування банківської системи в країні;

II етап – 1997–2001 рр. – створюється та удосконалюється законодавча база для формування банківської системи України;

III етап – 2002–2008 рр. – супроводжується активним розвитком банківської системи України;

IV етап – 2009–2013 рр. – трансформація банківської системи України під впливом світової фінансової кризи;

V етап – 2014 – т.ч. (публ від 2016 року) – етап реформування вітчизняної банківської системи, що призвело до загострення банківської кризи в країні під впливом внутрішніх факторів.

Помічаємо, що більшість досліджень становлення та розвитку банківської системи України відбувалося достатньо давно, і не охоплюють події останніх десяти років. Саме тому дане питання потребує подальшого вивчення та актуалізації в створенні сучасної періодизації розвитку банківської системи України.

Для побудови авторської періодизації були враховані наступні фактори: кризові явища, реформи, суттєві зміни у кількості комерційних банків, законодавчі зміни, інші внутрішні та зовнішні чинники.

Передусім вважаємо за необхідне обґрунтувати, що початком розвитку банківської системи України є 1991 рік. Рік, коли було проголошено незалежність України і почався процес побудови органів державної влади, а також прийнято Закон України «Про банки та банківську діяльність» (ухвалено Верховною Радою України 20 березня 1991 року) [1]. Саме в цьому законі було проголошено створення

Періодизація розвитку банківської системи України

Автор/вчений	Періоди	Характеристика періодів
Дзоблюк О. В. [5]	I етап – 1987–1889 рр.	початок реорганізації монобанківської системи адміністративно-командного типу
	II етап – 1990–1991 рр.	охоплює останній період функціонування банківської системи України в умовах колишнього СРСР
	III етап – 1992–1994 рр.	характеризується переважно екстенсивним розвитком банківської системи
	IV етап – 1995–2000 рр.	відзначається відносною стабілізацією загального числа зареєстрованих банків
Дудченко В.Ю. [6]	I етап – 1988–1990 рр.	Створення прототипу системи українських комерційних банків у складі банківської системи СРСР
	II етап – 1991 р. – I півріччя 1992 р.	Перереєстрація українських комерційних банків та початок формування банківської системи України як незалежної держави
	III етап – II півріччя 1992 р. – 1993 р.	Формування банківської системи України на етапі становлення економічного та політичного суверенітету
	IV етап – 1994–1996 рр.	Розвиток банківської системи на першому етапі реалізації курсу економічних реформ монетарними методами
	V етап – 1997–1999 рр.	Реформування банківської системи в умовах поглиблення фінансово-економічної кризи, поступового переходу до поєднання монетарних методів управління економікою із заходами щодо її структурного реформування
	VI етап – 2000 – I півріччя 2008 р.	Розвиток банківської системи в умовах реструктуризації економіки, падіння дохідності банківських операцій, укрупнення та консолідації капіталу банків
	VII етап – II півріччя 2008 – т.ч. (публ від 2014 року)	Розвиток банківської під впливом світової фінансово-економічної кризи, в умовах девальвації національної валюти, скорочення виробництва, експорту, дефіциту платіжного балансу та державного бюджету. Посткризове відновлення господарства. Закриття банків, вихід з ринку банків зі 100% іноземним капіталом, з причин внутрішньої економічної та соціальної кризи в Україні, погіршення макроекономічних показників розвитку
Колісник М.Б. [7]	I етап – Передісторія виникнення	Виникнення первинних банківських установ та операцій на території сучасної України
	II етап – 1988–1990 рр.	Нововведення в банківську систему СРСР, можливість створення комерційних банківських установ
	III етап – 1991–1992 рр.	Створення банківської системи незалежної України
	IV етап – 1993–1997 рр.	Цей етап пов'язаний із створенням в Україні нових банків, які залучали як приватний капітал, так і кошти державних бюджетних та позабюджетних фондів, бурхливий розвиток інфляційних процесів, ряд економічних реформ
	V етап – 1998–2000 рр.	Фінансова криза в Україні, девальвація гривні, паралельно з цим продовжується розвиток банківської системи України
	VI етап – 2001–2008 рр.	Розвиток економіки та банківської системи, глобалізація фінансової системи, у тому числі банківської системи України

Джерело: сформовано автором на основі джерел [5–7]

самостійної дворівневої банківської системи України ринкового типу. Перший рівень – це незалежний центральний банк (Національний банк України), другий рівень – інші банки.

Перший період становлення та розвитку банківської системи України розпочався з проголошення незалежності України та ряду інших важливих факторів для становлення самостійної банківської системи (у тому числі, створення центрального банку, формування законодавчої бази для функціонування банківських установ, створення великої кількості ко-

мерційних банків та інше). Для цього періоду також характерна велика хаотичність в реформуванні системи. Насамперед це було пов'язано із попередніми роками функціонування іншої форми та структури банківської системи СРСР, а також відсутністю практичного досвіду у спеціалістів, які займалися реформуванням банківської системи, та загальною нестабільністю в державі. Варто зауважити, також відсутність або недостатній контроль певної діяльності комерційних банків України зі сторони центрального банку, нерозуміння роботи дворівневої

Періодизація розвитку банківської системи України

Період	Основні зовнішні фактори до початку періоду		Ключові зміни в банківській системі протягом періоду
	Всередині країни	Зовнішнє середовище	
I етап 1991–1995 рр.	Розпад СРСР, проголошення незалежності України, гіперінфляція		Побудова власної банківської системи України, створення Національного банку України, створення законодавчої бази для діяльності банківських установ і системи в цілому, значне збільшення кількості банківських установ
II етап 1996–1999 рр.	Грошова реформа, дефолт, значні інфляційні процеси	Азійська фінансова криза	Заміна купоно-карбованців на гривню, законодавчі нововведення та послідовні зміни в управлінні та регулюванні банківськими установами, було прийнято Закон України «Про Національний банк України», створено Фонд гарантування вкладів фізичних осіб
III етап 2000 – I півріччя 2008 рр.	Помаранчева революція, криза ліквідності	Початок глобальної фінансової кризи	Прийнято новий Закон України «Про банки та банківську діяльність» та Закон України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринку фінансових послуг», стабілізація інфляційних процесів, поява іноземного капіталу в українській банківській системі
IV етап II півріччя 2008–2013 рр.	Фінансова криза в Україні, часткове відновлення економіки	Глобальна фінансова криза	Скорочення ВВП та зовнішньої торгівлі, девальвація гривні
V етап 2014–2019 рр.	Революція Гідності, початок війни на Сході, окупація Криму. Банківська криза та реформа банківської системи		Значне зростання інфляції, девальвація гривні, банківська криза. У той же час було проведено реформу банківської системи, зменшено кількість банків в системі, націоналізовано «Приват банк», функціонально змінено ролі регулятора в системі, запровадження макропруденційної політики НБУ, початок використання макропруденційних інструментів, масове використання монетарних інструментів для боротьби із значним зростанням інфляції
VI етап 2020 – початок 2022 рр.	Криза спричинена карантинними обмеженнями у зв'язку з пандемією COVID-19	Пандемія COVID-19, карантинні обмеження	Банківська криза, практична перевірка ефективності макропруденційних інструментів, диджиталізація банківської сфери
VII етап 24 лютого 2022 р. – т.ч.	Початок повномасштабного вторгнення РФ в Україну, запровадження воєнного часу		Функціонування банківської системи у режимі воєнного часу, напрацювання нових практик монетарної та макропруденційних політик

Джерело: сформовано автором

банківської системи, відсутність необхідної нормативної бази, а також часте зловживання та маніпуляції зі сторони керівництва банківських установ.

Цей період також характеризувався гіперінфляцією: стрімко падав курс національної валюти, постійно зростала облікова ставка НБУ (її рекордний максимум у розмірі 300% було досягнуто у 1994 році). Основними причинами гіперінфляції були: політична нестабільність та непослідовність у прийнятті рішень; хворобливість економіка та її перехід від радянського типу до ринкового; дефіцит державного бюджету та перекриття його за рахунок емісії гро-

шей тощо. Усі ці процеси унеможлилювали довгострокове планування та інвестування. Як наслідок, було введено жорсткі методи економії, які показали свою ефективність і вже у 1995 році рівень інфляції був 181,7% та 39,7% у 1996 році [9]. Проте із зниженням росту інфляції, знижався рівень ВВП та особистих доходів громадян. Однак, всі ці процеси дозволили провести грошову реформу у 1996 році, яка увійшла в історію банківської справи як одна з найкращих грошових реформ у світі. Варто зауважити, що у даний період спостерігалось таке економічне явище, як стагфляція. Це ситуація, коли ціни зрос-

тають, але попит на них слабшає, а загальне економічне зростання сповільнюється, та призводить до скорочення робочих місць та безробіття.

Другий етап розпочався з проведення грошової реформи у вересні 1996 року та обміну «перехідних» купоно-карбованців на гривню і тривав до 1999 року включно. Важливим також було поглиблення фінансово-економічної кризи, але з поступовим переходом до монетарних методів управління економікою із заходами щодо її структурного реформування. На самому початку зазначеного періоду, спостерігалося припинення інфляційних процесів та встановлення НБУ регулюючих норм щодо діяльності комерційних банків, посилилися вимоги до фінансової стабільності банків

Протягом періоду, у 1997 році, відбулася азіяська фінансова криза, яка вдарила по економікам Малайзії, Південної Кореї, Індонезії та інших держав Південно-Східної Азії. Вона також мала вплив на росію, в якій відбувся крах фінансової піраміди російського держборгу у серпні 1998 року. Через тісний зв'язок з російською економікою того часу, її кризові явища мали також вплив і на українську економіку та банківську систему. Коли росія визнала свою нездатність сплатити борги (дефолт), курс рубля по відношенню до долару США впав в 4 рази. В Україні ситуація ускладнювалася також заходами НБУ, які були спрямовані обмежити грошову масу в країні, і як наслідок підприємства залишилися без вільних коштів. Це у свою чергу призвело до кризи платежів, у тому числі і в бюджет.

У цей час іноземці намагалися вивести свої гроші з України, тим самим різко збільшуючи попит на іноземну валюту і девальвуючи гривню, що стало тригером для нового сплеску інфляції. Так, протягом останнього півріччя 1998 року рівень інфляції піднявся майже вдвічі і склав 20% [9]. Рівень інфляції вище 20% залишався наступні три роки, і був відповідно 1998 – 20%, 1999 – 19,2%, 2000 – 25,8% [9].

Важливі зміни відбувалися в законодавчому просторі банківської системи. Так, на початку 1996 року були внесені зміни в Закон України «Про банки та банківську діяльність». Одними з таких змін були нововведення в частині вимог до мінімального розміру статутного фонду банку, який мав становити не менше ніж 1 млн ECU. У зв'язку з цим, банки протягом року мали підвищити свій статутний фонд: до 1 червня 1996 року – до 100 тис. ECU; та до 1 жовтня 1996 року – до 250 тис. ECU. У разі невиконання цієї умови, банк підлягав ліквідації. Як наслідок, було ліквідовано 45 банків, ще 6 – реорганізували, зливши з іншими банками. Станом на 1 січня 1997 року в Книзі реєстрації банків НБУ значилось 229 банків (2 державні та 14 з іноземним капіталом). Станом

на кінець 1999 року було 203 банки (скорочення на 26 банківські установи).

У 1999 році було прийнято Закон України «Про Національний банк України». Саме цей законодавчий акт вніс структурованість та контрольованість в банківську систему України. Також протягом цього етапу періодизації розвитку банківської системи України було створено Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Завдяки цьому, інтереси та права вкладників – фізичних осіб, у разі неможливості виконання своїх обов'язків комерційними банками, було захищено.

Третій етап охоплює період 2000 – I півріччя 2008 року. Протягом цього періоду відбулося багато позитивних змін в розвитку банківської системи України: у 2000 та 2001 роках було прийнято новий Закон України «Про банки та банківську діяльність» та Закон України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринку фінансових послуг» відповідно; спостерігаються управлінські, наглядові та технічні удосконалення банківської системи; існувала позитивна динаміка в стабілізації рівня інфляційних коливань; з'явилися спроби використання облікової ставки НБУ як інструменту монетарної політики.

Цьому періоду також притаманна тенденція до набуття ринкового типу, відбувається реєстрація іноземних банків та їх представництв, а також зміна акціонерів шляхом продажу та перепродажу банків, реєстрація нових банків.

2005 рік можна вважати історичним роком для банківської системи України, адже два великих гравця міжнародного банківського ринку зайшли на український банківський ринок, а саме французька група BNP Paribas (придбання українського банку Укрсиббанк) та австрійська група Raiffeisen (придбання банку Аваль). Також значно розширилась мережа відділень більшості вітчизняних банківських установ. Адже вважалося, що іноземні групи зацікавлені саме у розширеній банківській мережі і у результаті саме вона може вплинути на кінцеву ціну угоди. В Україну у той час зайшли такі банківські групи, як Unicredit, Erste, OTP, PKO Bank Polski, Commerzbank, Swedbank та інші. Правда ця логіка потім мала зворотній ефект, адже з часом більшість іноземних груп закривала неефективні відділення, відбувалося зменшення персоналу.

На страховому ринку також з'явився міжнародний капітал, а саме Vienna Insurance Group, PZU тощо.

Важливо зазначити, що зворотною стороною лібералізації та входження іноземного капіталу на банківський ринок України став значний приріст валютного кредитування, і як результат, вагомий ефект від глобальної фінансової кризи 2008–2009 років. І власне глобальна фінансова криза стала переду-

мовою для початку чергового етапу розвитку банківської системи України, адже відчутною в Україні вона стала в третьому кварталі 2008 року.

Паралельно до світових проблем на фінансових ринках, в Україні з'являлися і внутрішні чинники, які створили додаткові фактори до поглиблення фінансової кризи в Україні. Серед іншого варто виділити:

- стрімке збільшення кредитування не підкріплене реальним зростанням ВВП [10];
- високий рівень доларизації кредитів. Так, на кінець 2008 року рівень таких кредитів в банківській системі склав 59,1% [11];
- недостатність системи аналізу надійності та платоспроможності позичальників;
- неефективна система фінансового моніторингу більшості банківських установ України.

Як результат, ВВП України в 2009 році скоротився на 14,1% порівняно з 2008 роком. Суттєво скоротилась зовнішня торгівля товарами – в 2008 році загальний експорт впав на 19,1%, а імпорт – на 46,5% порівняно з 2008 роком [12]. Середньозважений річний обмінний курс виріс з 5,27 грн за 1 долар США у 2008 році до 7,79 грн у 2009 році, і тимчасово перетинав позначку в 10 грн за 1 долар США на піку кризи. Не дивлячись на це, рівень інфляції дещо впав – з 25,3% в 2008 році до 16% в 2009 році і 9,4% в 2010 році (в середньому за рік) [13].

Реакція та дії центрального банку для протидії кризі носили достатньо хаотичний характер. Так, в грудні 2008 року було прийнято «Програму діяльності «Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи та поступальний розвиток». Проте вона так і не була схвалена. У програмі прописувалися заходи та інструменти для макроекономічної стабілізації та відновлення економіки. В цілому, антикризова політика України відповідала загальносвітовим тенденціям з подолання кризи, проте основні інструменти значно відрізнялися через фінансові та інституційні дисбаланси в економіці України. Більшість заходів були спрямовані на допомогу банкам, підтримку національних виробників та підтримку зайнятості. Проте це були точкові інтервенції для вирішення дуже нагальних питань в окремих сферах економіки. На жаль, не було запроваджено комплексних заходів для вирішення цих питань.

Для фінансування антикризових заходів в межах державного бюджету на 2009 рік було створено Стабілізаційний фонд, кошти якого формувались за рахунок цільового розміщення ОВДП та надходжень від приватизації. З запланованих 20,5 млрд. грн. вдалось зібрати 11,9 млрд грн, а використати 9,9 млрд. грн. При цьому за даними Рахункової палати використання коштів мало переважно нецільовий

характер. В 2011 році Стабілізаційний фонд було ліквідовано [12].

Важливу роль в стабілізації економіки відіграв кредит МВФ. За програмою stand-by в сумі 16,4 млрд. дол. Україна отримала 10.6 млрд дол., які пішли на поповнення золотовалютних резервів НБУ та фінансування державного бюджету. Восени 2009 році МВФ призупинив співпрацю з Україною в зв'язку з невиконанням низки зобов'язань в сфері державних фінансів (Україна зокрема не змогла прийняти державний бюджет на 2010 рік) та політичною невизначеністю, зумовленою конфліктом гілок влади та майбутніми президентськими виборами 2010 року [12].

Варто зауважити, що за даними Світового банку ВВП України в середньому щорічно зростав на 7% протягом періоду 2000–2007 років. Цей самий показник у період 2008–2013 роках склав 0,7%. Таким чином глобальна фінансова криза призвела й до стагнації української економіки [12].

Відновлення обсягів споживання відбулося значно швидшими темпами, ніж зростання реального ВВП – вже в 2011 році рівень обсягу споживання (у постійних цінах) перевищив показник 2008 року, в той час як ВВП, не досягнув докризового рівня [13].

У цей час одним із антикризових заходів уряду стало стимулювання приватного споживання і утримання фіксованого обмінного курсу гривні до долару. Таким чином, два фактори тиснули на ціни з різних боків: більші доходи спричиняли зростання цін, в той час як низька економічна активність тягнула їх донизу [13]. У цей час також максимально скоротилися резерви в іноземній валюті, які були витрачені на штучну підтримку стабільності валютного курсу.

Наступний етап розвитку банківської системи України охоплює період 2014–2019 років та насичений великою кількістю подій.

Криза 2014 року є однією із найбільших криз в банківській системі України. По своїй суті, вона була спричинена через ряд виключно внутрішніх причин. Так, однією із найвагоміших стали події, які були зумовлені Революцією Гідності. Політична ситуація в країні спровокувала масове виведення капіталу з України, у тому числі у вигляді готівкових коштів та іноземної валюти. Банківська система стала першим сектором, в якому почалася нестабільність української економіки в 2014 році. Поміж іншого, це призвело до девальвації гривні та втрати комерційними банками ліквідності. Одним із методів НБУ у той період стали валютні обмеження, проте вони не врятували гривню від падіння.

Вагомий вплив на дестабілізацію економіки мала окупація Криму та початок воєнних дій на Донбасі, адже саме там були зосереджені великі промислові підприємства та, як наслідок, крупні операції бан-

ків та велика кількість відділень для обслуговування підприємств.

Протягом 2014–2015 років значно зріс рівень інфляції. Так, у 2015 році він склав 43,3% і це було майже вдвічі більше, ніж в кризовий 2008 рік.

Важливою подією цього періоду стала реформа банківської системи, яку НБУ розпочав у 2014 році. Реформа була зосереджена на трьох напрямках: внутрішня трансформація центрального банку, реформа банківського сектору і розвиток фінансового сектору [14].

У 2015 році Національний банк України перейшов до політики гнучкого курсу. Це дало змогу значно послабити курс гривні в номінальному й реальному вираженнях. Даний крок був частково спричинений незначними обсягами валютних резервів НБУ, рівень яких у першому кварталі 2015 року знизився до позначки у менш ніж 5 млрд доларів США [15].

Саме це стало підґрунтям для запровадження інфляційного таргетування на початку 2016 року. Важливо зазначити, що паралельно зі змінами в самій банківській системі, відбулися внутрішньо-структурні зміни НБУ. Також було переорієнтовано його діяльність на більш традиційну, а саме контроль інфляції, нагляд за банківським сектором, питаннями докризового реагування та інше. У цей час штат НБУ скоротився у 2,5 рази (з 12 тисяч працівників до майже 5 тисяч), та підсилювалися управління та департаменти, які мають на меті займатися цими традиційними функціями центрального банку.

Паралельно з цим, НБУ також сфокусувався на автоматизації та оптимізації внутрішніх процесів: все більше розвивається електронний документообіг, реформовано систему прийняття рішень на рівні комітетів та комісій, розвиток проектного управління, вивід неключових функцій НБУ, ребрендинг, створення єдиного сервісного центру центрального банку для учасників ринку та інше.

Вагомі зміни відбулися в банківському секторі, адже під час реформи значно скоротилася кількість банківських установ. На початок 2014 року в Україні було 180 банків, більша частина яких були проблемними та знаходились на межі банкрутства (велика частка проблемних кредитів, відтік вкладів населення, недостатність капіталу, великий відсоток у структурі кредитного портфелю позик пов'язаним особам та, як наслідок, відмивання коштів) [15].

Саме наявність таких проблемних банків, які становили майже половину всього банківського сектору України, створювали реальні загрози для інших установ та всієї системи в цілому. У той час НБУ почав проводити ряд заходів для більш прискіпливого контролю над банківською системою, почалося запровадження макропруденційної політики

центрального банком. Стає звичною практика використання макропруденційних інструментів: стрес-тестування, перевірка якості балансів банків та інше. У результаті таких дій, було виявлено проблемні банки та у послідуєчому відбулося їх закриття. Протягом періоду 2014–2017 НБУ прийняв рішення про виведення з ринку щодо 96 банків. В тому числі 33 банки стали неплатоспроможними у 2014 році, ще 33 – у 2015-му, 21 – у 2016-му і 9 – у 2017 році [16]. Певна частина закритих банків мала тісний зв'язок з відмиванням коштів та були політично заангажовані.

Наприкінці 2016 року відбулася націоналізація «Приват банку» – одного із найкрупніших банків України, і саме це усунуло можливий колапс для всієї фінансової системи. Через величезні збитки (165 млрд грн в 2016 році), держава рекапіталізувала банк у кілька кроків, а зобов'язання перед певними кредиторами банку були списані [17].

Починаючи з 2016 року рівень інфляції поступово знижувався і досяг рівня 4,1% у 2019 році. Саме цей період став першим в історії банківської системи, коли монетарні та макропруденційні інструменти почали працювати паралельно і у відносній координації між собою.

Наступний, шостий етап, охоплює період кризи, спричиненої пандемією COVID-19. На самому початку весняних карантинних обмежень, банківська система зазнала достатньо великих втрат. Знизилася загальна бізнес-активність, впав попит на нові кредити і банківські послуги, виростили неплатежі за раніше виданими кредитами [18].

Завдяки очищенню банківського сектору, впровадженню міжнародно визнаних вимог до капіталу та ліквідності, регулярному стрес-тестуванню та впровадженню інших заходів для підвищення надійності сектору нова криза не призвела до збоїв у роботі банківської системи [19]. Це один із небагатьох прикладів, коли економічна криза тільки дотично вплинула на банківську систему. Саме вдало проведені реформи банківського сектору 2014–2016 років дали змогу не вводити занадто жорсткі заходи як можливої реакції на розгортаючу кризу. Також цей період став яскравим прикладом правильних змін в монетарній та нововведень в макропруденційній політиці центрального банку. Важливо зазначити, що під час цієї кризи помічаємо концептуально нову роль НБУ. Він реагував на кризу не пост-фактум, як це було у попередні періоди, а проводив різноманітні антикризові дії (запроваджував макропруденційні інструменти) ще до початку кризи.

І всі ці дії призвели до того, що навіть перший рік пандемії, який був досить шоковим для багатьох сфер економіки, все ж таки був прибутковим для банківської системи України. Так, 2020 рік банківська

система закінчила з прибутком 41,3 млрд гривень. Це на 29% менше у порівнянні з попереднім роком [18].

Аби зменшити негативні наслідки від пандемії, НБУ у 2020 році суттєво пом'якшив регуляторні вимоги до банків. НБУ відтермінував вимогу дотримання буферів капіталу, тобто запасу, який банки накопичують під час економічного зростання для компенсації можливих втрат у разі спаду в економіці. Це дало можливість спрямувати створений запас капіталу на поглинання збитків та підтримку кредитування [18]. Тобто центральний банк починає об'єднувати різноманітні інструменти монетарної та макропруденційної політик.

У 2021 році помічаємо поступове відновлення банківської системи України. Разом з тим зростають вклади населення в комерційних банках, збільшуються кредитні портфелі банків, наявний позитивний фінансовий результат комерційних банків України.

Протягом цього періоду темп зростання власного капіталу банків становив: 2020 р – 4,77%, 2021 р. – 22,06%. Така ситуація пов'язана з тим, що НБУ посилював вимоги до капіталу банків, які покликані збільшити стійкість до потенційних кризових явищ, захистити сектор від накопичення системних ризиків і сприяти збереженню фінансової стабільності [20].

Варто зазначити, що криза пов'язана з пандемією COVID-19 мала і позитивні зміни для банківської системи України. Однією із таких змін є масова цифровізація банківської системи України. Якщо до 2020 року цифрові рішення були як бонус, щось унікальне у певних комерційних банках, то саме під час коронакризи більшість банків переорієнтували свій розвиток (та розвиток своїх продуктів) саме на цифровий характер. Так, стрімкого розвитку набуло створення або модернізація банківських застосунків, такий вид спілкування з клієнтами банку як чат-боти та багато іншого. Варто зазначити, що саме ця цифровізація банківської системи стане дуже міцним підґрунтям для реакції банківської системи на хаос у перші дні повномасштабного вторгнення рф в Україну.

На початок 2020-го року загальна кількість комерційних банків становила – 75, у тому числі з іноземним капіталом – 35 (23 банки зі 100% іноземним капіталом). А на початок 2022 року – 71 банк (33 банки з іноземним капіталом та 23 – зі 100% іноземним капіталом).

Особливої уваги потребує освітлення питання використання облікової ставки НБУ як інструменту монетарної політики. Так, у попередній період НБУ ввів режим таргетування інфляції (ціль інфляції – 5% +/- 1 в.п.) та оприлюднення макроекономічних прогнозів. Динаміка змін облікової ставки та як наслідок рівня інфляції в Україні, показує прямий зв'язок між цими величинами. Навіть, вже стає мож-

ливим відслідкувати лаг часу, за який відбуваються ці зміни.

Пандемія COVID-19 та її вплив на банківську систему України стала тренувальним випробуванням перед тими потрясіннями, з якими довелось зіштовхнутися у 2022 році. Пройшовши ці два роки достатньо впевнено та стабільно, на початку 2022 року експерти прогнозували ще більш стабільний розвиток. Саме завдяки цій кризі, НБУ переконався в правильності своїх дій в монетарній політиці, а також в обов'язковості розвитку макропруденційного інструментарію. Адже певний ряд та комбінація цих інструментів дозволила ефективного реагувати на кризу 2020–2021 рр., а також виклики воєнного часу.

Сьомий етап поточної періодизації розпочався 24 лютого 2022 року із повномасштабним вторгненням рф в Україну і триває досі. З першого дня повномасштабної війни, НБУ зробив низку змін у питаннях монетарної політики, які власне дозволили адекватно реагувати на поточні виклики.

Вже 15 квітня 2022 року Рада НБУ затвердила нову грошово-кредитну політику – «Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану» [21]. Так, принциповим у цьому документі є можливість тимчасового не використання ринкових монетарних інструментів, у тому числі ключової ставки, адже під час війни її дієвість є незначною. Дієвість ринкових інструментів знижується, саме тому це призводить до неможливості проведення монетарної політики в режимі інфляційного таргетування з плаваючим валютним курсом. Вже з літа 2022 року НБУ повернувся до публікування прогнозів, що передбачається принципом прозорості діяльності центрального банку.

Достатньо тривалий період часу НБУ вдавалося утримувати облікову ставку на довоєнному рівні, а саме на рівні 10%. Проте у червні 2022 року вона зросла на 15 в.п. і склала 25%. На такому рівні вона знаходилась більше року і тільки у липні 2023 року, при позитивних інфляційних тенденціях, облікову ставку було знижено до 22%, у вересні – до 20%, а у грудні – до 15% [22].

Висновки. Основуючись на запропонованій періодизації, помічаємо, що кризові явища є основою для багатьох змін в банківській системі. Саме банківські кризи слугували підґрунтям для банківської реформи, зміни інструментарію монетарної політики, запровадженню макропруденційних практик, посиленій диджиталізації та інше. Таким чином відбувається напрацювання банківського досвіду, який необхідний для подальшого розвитку.

Помічаємо, що питання вивчення періодизації розвитку банківської системи в Україні є досі актуальним, адже це динамічний процес та потребує

швидкого реагування на зміни в економіці. Додатково, саме вивчення банківських процесів у воєнний час є достатньо новим явищем, та максимально необхідним. Адже воєнні загострення все частіше спостерігаються по світу.

Додатково слід зазначити, що зі змінами в банківському секторі, виникають нові практики реалізації монетарної та макропруденційної політик.

Розширюється інструментарій, комбінаторність інструментів та посилюється координація зі сторони центрального банку. У зв'язку з цим, потребує додаткового вивчення питання трансмісійного механізму монетарної політики, особливо у воєнний час, розширення інструментарію монетарної та макропруденційної політики в банківській практиці України, а також їх координація.

Список літератури:

1. Закон України «Про банки та банківську діяльність» від 20.09.2001 (зі змінами та доповнення ми редакція від 13.07.2023). URL: <http://surl.li/okuuq>
2. Федоренко В.М., Федоренко А.В. Денежное обращение и кредит капиталистических стран: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Киев : Высшая школа, 1989. 288 с
3. Декларація про державний суверенітет України, документ №55-ХІІ від 16 липня 1990 року, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
4. Постанова Верховної Ради Української РСР Про реалізацію Закону України «Про економічну самостійність України» від 03.08.1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-12#Text>
5. Дзюблук О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. Київ : Поліграф книга, 2000. 512 с.
6. Дудченко В.Ю. Етапи формування та сучасні проблеми розвитку банківської системи України. *Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України*: збірник наукових праць. 2014. Вип. 40. С. 99–108.
7. Колісник М.Б. Періодизація розвитку банківської системи України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.9. С. 184–191.
8. Онищенко Ю.І., Борисевич В.С. Етапи трансформації банківської системи України. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 805–812.
9. Рівень інфляції в Україні. URL: <http://surl.li/fmjh> (дата звернення: 19.12.2023).
10. Буковинський С.А. Фінансова криза в Україні: вплив на розвиток економіки та деякі заходи з досягнення фінансової стабілізації. *Фінанси України*. 2010. Вип.11. С. 10–26.
11. Дошин С.В. Світова фінансово-економічна криза 2008-2009 років та її особливості в Україні. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2011. Вип. 2 (1). С. 73–78.
12. Бураковский І. Якою була реакція України на світову фінансову кризу 2007-2009 років. *Еспресо*. 2021. URL: <http://surl.li/mexub> (дата звернення: 19.12.2023).
13. Жолудь О. Інфляція в Україні: Минуле, Сьогодення та Майбутнє. *Вокс Україна*. 2015. URL: <https://voxukraine.org/inflation-in-ukraine-past-present-and-future-ukr> (дата звернення: 19.12.2023).
14. Національний банк звітує про два роки реформ: від вирішення проблем минулого до розвитку фінансових ринків майбутнього. 2017. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-zvitue-pro-dva-roky-reform> (дата звернення: 19.12.2023).
15. За 4 роки зроблено більше реформ, ніж за попередні 22. Список #перемог від Chatham House. 2017. URL: https://texty.org.ua/articles/81571/Za_4_roky_zrobleno_bilshe_reform_nizh-81571/ (дата звернення: 19.12.2023).
16. Світовий банк вважає банківську реформу в Україні успішною. 2019. URL: <http://surl.li/okwsb> (дата звернення: 19.12.2023).
17. Реформа банківського сектору 2014–2018. Основні тенденції та ризики. 2018. URL: <http://surl.li/aeqei> (дата звернення: 19.12.2023).
18. Панасицька О., Іванцова А. Менші прибутки та списані кредити: як банки пережили турбулентний 2020-й. *Вокс Україна*. 2021. URL: <http://surl.li/okwvx> (дата звернення: 19.12.2023).
19. Звіт про фінансову стабільність, червень 2020 року. URL: <http://surl.li/okwwwo> (дата звернення: 19.12.2023).
20. Рац О.М. Дослідження ефективності функціонування банківських установ України в умовах воєнного часу. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 47. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/29043/1/Rats.pdf>
21. Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/hJTwdIrBPNWeMzk> (дата звернення: 19.12.2023).
22. Монетарна політика НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary> (дата звернення 19.12.2023).
23. Сучасні детермінанти управління банківськими ризиками: монографія / за ред. проф. В.В. Коваленко. Одеса, ОНЕУ. 2022. 331 с.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro banky ta bankivsku diialnist» vid 20.09.2001 (zi zminamy ta dopovnennia my redaktsiia vid 13.07.2023). [Law of Ukraine "On Banks and Banking Activities" dated 09/20/2001 (amended and supplemented by the edition of 07/13/2023)]. Available at: <http://surl.li/okuuq>

2. Fedorenko V.M., Fedorenko A.V. (1989) *Denezhnoe obrashchenye y kredyt kapitalystycheskykh stran* [Monetary circulation and credit in capitalist countries]: uchebnyk. 2-e yzd., pererab. y dop. Kyev: Vysshaia shkola, 288 p.
3. Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy [Declaration on State Sovereignty of Ukraine] dokument № 55-XII vid 16 lypnia 1990 roku, Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
4. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR Pro realizatsiiu Zakonu Ukrainy «Pro ekonomichnu samostiinist Ukrainy» vid 03.08.1990 r. [Resolution of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR On the Implementation of the Law of Ukraine "On Economic Independence of Ukraine" dated August 3, 1990]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-12#Text>
5. Dziubliuk O.V. (2000) *Orhanizatsiia hroshovo-kredytnykh vidnosyn suspilstva v umovakh rynkovoho reformuvannia ekonomiky* [The organization of monetary and credit relations of society in the conditions of market reform of the economy]. Kyiv: Polihraf knyha, 512 p.
6. Dudchenko V.Iu. (2014) Etapy formuvannia ta suchasni problemy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy [Stages of formation and modern problems of development of the banking system of Ukraine]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*: zbirnyk naukovykh prats, is. 40, pp. 99–108.
7. Kolisnyk M.B. (2009) Periodyzatsiia rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy [Periodization of the development of the banking system of Ukraine]. *Naukovyĭ visnyk NLTU Ukraïny*, is. 19.9, pp. 184–191.
8. Onyshchenko Yu.I., Borysevych V.S. (2016) Etapy transformatsii bankivskoi systemy Ukrainy [Stages of transformation of the banking system of Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo*, is. 7, pp. 805–812.
9. Riven inflatsii v Ukraini [Inflation rate in Ukraine]. Available at: <http://surl.li/fmjh> (accessed December 19, 2023).
10. Bukovynskiy S.A. (2010) Finansova kryza v Ukraini: vplyv na rozvytok ekonomiky ta deaki zakhody z dosi-ahnennia finansovoi stabilizatsii [Financial crisis in Ukraine: impact on economic development and some measures to achieve financial stabilization]. *Finansy Ukrainy*, is. 11, pp. 10–26.
11. Doshchyn S.V. (2011) Svitova finansovo-ekonomichna kryza 2008-2009 rokiv ta yii osoblyvosti v Ukraini [The global financial and economic crisis of 2008-2009 and its peculiarities in Ukraine]. *Visnyk Chernivetskoho torhovo-velno-ekonomichnogo instytutu*(2021) *tu. Ekonomichni nauky*, is. 2 (1), pp. 73–78.
12. Burakovskiy I. Yakoiu bula reaktsiia Ukrainy na svitovu finansovu kryzu 2007-2009 rokiv [What was the reaction of Ukraine to the global financial crisis of 2007-2009]. *Espresso*. Available at: <http://surl.li/mexub> (accessed December 19, 2023).
13. Zholud O. (2015) Inflatsiia v Ukraini: Mynule, Sohodennia ta Maibutnie [Inflation in Ukraine: Past, Present and Future]. *Voks Ukraina*. Available at: <https://voxukraine.org/inflation-in-ukraine-past-present-and-future-ukr> (accessed December 19, 2023).
14. Natsionalnyi bank zvituie pro dva roky reform: vid vyryshennia problem mynuloho do rozvytku finansovykh rynkiv maibutnoho [The National Bank reports on two years of reforms: from solving the problems of the past to the development of financial markets of the future]. (2017). Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-zvitue-pro-dva-roky-reform> (accessed December 19, 2023).
15. Za 4 roky зроблено bilshe reform, nizh za poperedni 22. Spysok #peremoh vid Chatham House [In 4 years, more reforms have been made than in the previous 22. List of #victories from Chatham House]. (2017). Available at: https://texty.org.ua/articles/81571/Za_4_roky_zrobleno_bilshe_reform_nizh-81571/ (accessed December 19, 2023).
16. Svitovyi bank vvazhaie bankivsku reformu v Ukraini uspishnoiu [The World Bank considers banking reform in Ukraine successful]. (2019). Available at: <http://surl.li/okwsb> (accessed December 19, 2023).
17. Reforma bankivskoho sektoru 2014–2018. Osnovni tendentsii ta ryzyky [Reform of the banking sector 2014–2018. Main trends and risks]. (2018). Available at: <http://surl.li/aeqei> (accessed December 19, 2023).
18. Panasytska O., Ivantsova A. (2021) Menshi prybutky ta spysani kredyty: yak banky perezhlyly turbulentnyi 2020-y [Lower profits and written-off loans: how banks survived the turbulent 2020]. *Voks Ukraina*. Available at: <http://surl.li/okwvx> (accessed December 19, 2023).
19. Zvit pro finansovu stabilnist, cherven 2020 roku [Report on financial stability, June 2020]. Available at: <http://surl.li/okwwo> (accessed December 19, 2023).
20. Rats O.M. (2023) Doslidzhennia efektyvnosti funktsionuvannia bankivskykh ustanov Ukrainy v umovakh voien-noho chasu [Study of the effectiveness of the functioning of banking institutions of Ukraine in wartime conditions]. *Ekonomika ta suspilstvo*, is. 47. Available at: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/29043/1/Rats.pdf>
21. Osnovni zasady hroshovo-kredytnoi polityky na period voiennoho stanu [Basic Principles of Monetary and Credit Policy for the Period of Martial Law]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/files/hJTwdIrBPNWemZk> (accessed December 19, 2023).
22. Monetarna polityka NBU [Monetary policy of the NBU]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/monetary> (accessed December 19, 2023).
23. Kovalenko V.V. (2022) *Suchasni determinanty upravlinnia bankivskymy ryzykamy* [Modern determinants of banking risk management]: monohrafiia. Odesa, ONEU. 331 p.